

סימן יא [כ ע"א]

הקדמה

"ת"ר, המקדיש נקבה לעולתו ולפסחו ולאשמו עושה תמורה. רבי שמעון אומר לעולתו עושה תמורה לפסחו ולאשמו אין עושה תמורה שאין לך דבר עושה תמורה אלא הרועה להסתאב. אמר רבי אין אני רואה דבריו של ר"ש בפסח".

מנמק רבי:

לשון ראשונה

הואיל ומותר הפסח קרב שלמים.

לשון שניה

שהמקדיש לשום פסח בא שלמים.

מקורות הלשוניות

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, רגמ"ה, גליון. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: שטמ"ק ב.

פירוש הלשוניות

רבי טוען כי גם לו נקבל את שיטת ר"ש שאין קדושה חלה על נקבה שהופרשה לעולה – אין לקבל את שיטת ר' שמעון לגבי נקבה שהופרשה לפסח, אלא חלה על נקבה זו קדושת הגוף.

בלשון הראשונה רבי מנמק את דינו בכך שמותר פסח קרב שלמים, **בלשון השניה** רבי מנמק את דינו בכך שהמקדיש נקבה לשם פסח הרי היא מיועדת לשלמים. בשתי הלשוניות תוכן הנימוק הוא שמכיוון שהבהמה הנקבה שהוקדשה לפסח ראויה לשלמים מתקדשת היא בקדושת הגוף.

בדף הקודם (יט ע"א) פורטו דיני נקבה שהוקדשה לפסח: לפני הפסח מיועדת שיקנו בדמיה פסח, לאחר הפסח מיועדת שיקנו בדמיה שלמים. כוונת **הלשון הראשונה** לטעון שאף שהבהמה אינה מיועדת להקרבה, נחשבת היא כראויה להקרבה מחמת שמיועדת היא [אם תיוותר] לקרבן שלמים אשר נקבה כשרה לו (רש"י). כוונת **הלשון השניה** אינה ברורה: אפשר כי כוונתה שהמקדיש נקבה לשם פסח הרי דמיה קרבים לשלמים באופן שנותרה לאחר הפסח – כלשון הראשונה. ואפשר כי כוונתה שהמקדיש נקבה לשם פסח הרי היא קרבה לשלמים בכל אופן. אם הכוונה כאפשרות האחרונה הרי הלשון השניה נסתרת לכאורה מן הסוגיה הנזכרת בדף הקודם הקובעת כי דין הנקבה לפני הפסח שיהיו דמיה מיועדים לפסח. וראה לעיל סימן ז שאף בסוגיה למעלה נראה כי הלשון השניה סוברת כי דין נקבה זו להקרב בעצמה לשלמים, וצ"ע.

נפקא מינה בין הלשוניות

ראה את המשא ומתן בסעיף הקודם לגבי דינה של נקבה שהופרשה לפסח.

סימן יב [כ ע"א]

הקדמה

בשלב הנוכחי סבורה הגמרא [אליבא דר' שמעון] כי חלות קדושת הגוף של קרבן מסויים על בהמה שאינה ראויה לו תלויה בתנאי הבא: אם כלפי המקדיש עצמו קיים אופן שנקבה תכשר לקרבן זה אזי חלה קדושת הגוף, ואם לאו אין חלה קדושת הגוף.

ממשיכה הסוגיה:

לשון ראשונה

חטאו עד שלא נתמנו כי מפריש שעיר לשעירתו תיקדוש דהא אילו חטא השתא בר איתויי שעיר הוא. התם הא לא חטא ולא איחייב בשעיר. אי הכי הכא נמי הא לאו עולת העוף קמייתי, ר"ש סבר לה בר' אלעזר בן עזריה, דתנן הרי עלי...

לשון שניה

חטאו עד שלא נתמנו ונתמנו והפרישו³⁴³ תעשה תמורה דאי אתיידע להון מקמי דנתמנו הווי מחייבין שעירה. הא לא אתיידע להון מעיקרא. אי הכי הכא נמי הא עשיר הוא, אלא היינו טעמי דר"ש גבי עולה דסבר אי בעי פטר נפשיה בעולת העוף בר' אלעזר ב"ע, כדתנן הרי עלי וכו'.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, תוס', רגמ"ה. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: שטמ"ק.

³⁴³ בדפוס הוסיפו בסוגריים: '[שעירה]'.

פירוש הלשונות

הגמרא מציגה אופן שבו יש אדם ששייכים לגביו שני סוגי חטאות: הדיוט שחטא והתמנה לנשיא ושב וחטא. על החטא הראשון חייב שעירה נקבה, על החטא השני חייב שעיר זכר. מקשה הגמרא מדוע לר' שמעון אין חלה קדושת הגוף באופן שהחליף בין המינים והקדיש את המין שאינו ראוי.

בלשון הראשונה הקושיה היא מאופן שהקדיש זכר לחיוב הראשון, **בלשון השניה** הקושיה היא מאופן שהקדיש נקבה לחיוב השני. בלשון זו הגמרא אף מוסיפה כבדרך אגב שהחיוב הראשון חל רק בתנאי שנודע לו על חטאו לפני שהתמנה לנשיא.

ממשיכה הגמרא ודוחה שכאן לא חל החיוב של המין שאינו ראוי.

בלשון הראשונה הדחיה היא שמדובר באופן שהנשיא לא חטא ולא התחייב בשעיר זכר. **בלשון השניה** הדחיה היא שלא נודע לנשיא על חטאו עד שהתמנה לנשיא, ולפיכך החיוב הראשון כלל אינו חל.

הלשון הראשונה נקטה בקושיה ובדחיה שחיוב הנשיא על חטאיו הקודמים לנשיאותו מותנה בכך שיתוודע לו חטאו לפני מינויו לנשיא. הלכה זו הינה דעת יחיד – דעת ר' שמעון בהוריות פרק ג משנה ג. אין קושי בכך שהלשון השניה בוחרת בדעת יחיד, שכן בין כה וכה כל הסוגיה כאן דנה בדעתו של ר' שמעון עצמו.

סימן יג 1 [כ ע"א]

הקדמה

שנינו במסכת שקלים (פ"ד מ"ז): "המקדיש נכסיו והיה בהן בהמה ראויה לגבי מזבח זכרים ונקבות, ר"א אומר זכרים ימכרו לצרכי עולות ונקבות ימכרו לצרכי שלמים ודמיהן יפלו עם שאר נכסים לבדק הבית. ר' יהושע אומר זכרים עצמן יקרבו עולות ונקבות ימכרו לצרכי שלמים ויביא בדמיהן עולות ושאר נכסים יפלו לבדק הבית".

מוסרת הגמרא את דיונם של רחב"א ור' יוחנן:

לשון ראשונה

א"ל ר' חייא בר אבא לרבי יוחנן לרבי יהושע דאמר זכרים עצמן יקרבו עולות ונקבות היכי מקרבן שלמים הא מכה קדושה דחוייה קאתיין.

לשון שניה

א"ל ר' חייא בר אבא לרבי יוחנן מדקאמר ר' יהושע זכרים עצמן יקרבו עולות למימרא דקדושת הגוף אקדשינהו אי הכי נקבות אמאי ימכרו לצרכי שלמים בעיא רעייה.

מקורות הלשונית

מקורות לשתי הלשוניות: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י [בפירוש רש"י מחוברת ה'לישנא אחרינא' שהבאנו בסימן זה ל'לישנא אחרינא' שנביא בסימן הבא]; רגמ"ה, שטמ"ק אותיות יג יד. בכתבי היד: כל כתבי היד.

פירוש הלשונות

ביאור הקושיה

בין לדעת ר' אליעזר ובין לדעת ר' יהושע הנקבות ימכרו לצריכי שלמים. רחב"א הקשה לפני ר' יוחנן על שיטת ר' יהושע, כיצד ניתן להקריב את הנקבות לשלמים, הלא ר' יהושע סובר שהבהמות הוקדשו לשם עולה [שכן לגבי הזכרים אמר ר' יהושע שיקרבו בעצמם לעולות], ובמשנתנו שנינו שנקבה אשר הופרשה לעולה אינה יוצאת מקדושתה בלא מום.

חילופים בין הלשונות

עצם הקושיה שווה בשתי הלשונות, אולם ישנם מספר חילופי סגנון. החילוף המשמעותי ביותר הוא בכך שבלשון השניה נאמר 'למימרא דקדושת הגוף אקדשינהו'. כלומר, הלשון השניה סוברת כי דין משנתנו המצריכה מום כדי להתיר את פדיית הנקבה מדברת רק באופן שהקדישוה קדושת הגוף. וכדי לבסס את הקושיה שכאן, נזקקה הלשון השניה להוכיח כי גם במשנה בשקלים מדובר באופן שכל הבהמות הוקדשו קדושת הגוף.

חידוש זה למדנו כבר בסימן ט, וראה מה שכתבנו שם בסעיף 'גדר הקדושה לפי התירוץ'.

חילוף נוסף קיים בכך שהלשון הראשונה מכנה את קדושת הנקבות 'קדושה דחוויה'. כינוי זה הינו מחודש, שכן לכאורה סברת המקשה היא שהנקבות אינן ראויות להקרבה מכיוון שהינן קדושות לעולה ואין בהן מום [כפי שביאר רש"י], ואין צורך להגיע לסברת 'קדושה דחוויה'. ראה בספר 'פירושים וחידושים' מה שדן בעניין.

נפקא מינה בין הלשונות

במשנתנו נאמר כי נקבות שהופרשו לעולה אין לפדותן בעודן תמימות. כפי שכתבנו ב'חילופים בין הלשונות', הלשון השניה מגבילה את דין המשנה רק לאופן שהנקבות הוקדשו קדושת הגוף. עוד הזכרנו כי חידוש זה כבר נאמר בלשון השניה בתחילת הסוגיה (דף יט ע"ב, בספרנו סימן ט), וראה מה שכתבנו ב'נפקא מינה בין הלשונות' שבסימן הנ"ל.

סימנים יג 1 יג 2 במקורות השונים

בנוסח הדפוס מובאת הלשון השניה רק במקביל לסימן יג 1 ולא במקביל לסימן יג 2. מצב זה קיים בכל כתבי היד ואף בפירוש רגמ"ה. בפירוש רש"י ובשטמ"ק מובאת הלשון השניה בין במקביל לסימן יג 1 ובין במקביל לסימן יג 2. קיים הבדל בין הבאת רש"י להבאת השטמ"ק בכך שרש"י הביא את שתי ה'לישנא אחרינא' כשהן מאוחדות, בתחילה הביא את הלשון הראשונה במקביל לשני הסימנים, ואחר כך הביא את הלשון השניה במקביל לשני הסימנים. לעומת זאת, השטמ"ק השאיר את נוסח הדפוס הגורס [בעמוד א] את ה'לישנא אחרינא' במקביל לסימן יג 1, ושוב הביא השטמ"ק בעמוד ב (אות ג) את ה'לישנא אחרינא' המקבילה לסימן יג 2. יתכן שהמקור שעמד לפני השטמ"ק גרס כמו רש"י, אך בעל השטמ"ק לא ראה צורך להביא את ה'לישנא אחרינא' המקבילה לסימן יג 1 מכיוון שהיא מובאת כבר בדפוס.

מחמת המורכבות הצגתי את ה'לישנא אחרינא' כשני סימנים הנקראים: יג 1 יג 2.

סימן יג 2 [כ ע"א – ע"ב]

הקדמה

הגמרא תבוא כעת לתרץ את קושיית ר' חייא בר אבא המצוטטת בסימן הקודם.

ואלו דברי הגמרא:

לשון ראשונה

אמר ליה רבי יהושע סבר לה כרבי שמעון דאמר כל מידי דלא חזי ליה לגופיה לא נחתא ליה קדושת הגוף דתנן רבי שמעון אומר תמכר שלא במום ולא א"ר שמעון כיון דלא חזיא נקבה לאשם לא נחתא ליה קדושת הגוף [ה"נ כיוון דלא חזיא נקבה לעולה לא נחתה לה קדושת הגוף]³⁴⁴. אימור דא"ר שמעון גבי נקבה לאשם דליכא שם אשם על אמו אבל גבי נקבה לעולה דאיכא שם עולה על אמו אפילו רבי שמעון מודה ועוד הא שמעינן ליה לר' שמעון לעולתו עושה תמורה. אמר ליה ר' יהושע סבר ליה כאידך תנא אליבא דרבי שמעון דתניא ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון אף לעולתו אין עושה תמורה.

לשון שניה

א"ל ר' יהושע סבר לה כר"ש דאמר כל מדעם דלא חזי להקרבה לאלתר לא נחתא קדושה לגופיה. אי כר"ש סוף סוף נקבות נקדושו גופייהו לעולה דהא קאמר אי בעי פטר נפשיה בעולת העוף דהא תניא ר"ש אומר לעולתו עושה תמורה. א"ל ר' יהושע סבר לה כר' שמעון בן יהודה דתניא ר"ש וכו'.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רגמ"ה. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, שטמ"ק את ג.

³⁴⁴ שב. שא רק ציין על תיבת לעולה: "נ"א לאשם". נראה שהנוסח המקורי הינו כשטמ"ק ב, ואילו הנוסח הרווח והנוסח האחר שבשטמ"ק א נוצרו מטה"ד, הנוסח הרווח נוצר מטה"ד 'לא נחתה לה קדושת הגוף' – 'לא נחתה לה קדושת הגוף', והנוסח האחר נוצר מטה"ד 'כיוון דלא חזיא נקבה' – 'כיוון דלא חזיא נקבה'. ייתכן שנוסח שטמ"ק ב הינו שחזור מסברא של רא"פ על ידי צירוף שני הנוסחים.

פירוש הלשונות

ביאור התירוץ

ר' יוחנן תירץ שר' יהושע סובר כדעת ר' שמעון במשנתנו. לפי שיטת ר' שמעון בהמה נקבה שהוקדשה לקרבן שאין נקבות ראויות לו יכולה להפדות בעודה תמימה, ולכן מובן כי גם בצירורו של ר' יהושע אפשר לפדות את הנקבות התמימות מקדושת עולה ולהקריבן לשלמים. ר' חייא בר אבא חזר והקשה הלא דברי ר' שמעון נאמרו רק כלפי נקבה שהוקדשה לאשם ולא כלפי נקבה שהוקדשה לעולה, שהלא נקבה נחשבת ראויה לעולה על ידי כך שאפשר להקדיש עוף נקבה לעולה. שב ר' יוחנן ותירץ שאין כוונתו לדברי ר' שמעון המפורסמים אלא לדברי ר' שמעון בן יהודה בשם ר' שמעון הסובר כי אף נקבה שהוקדשה לעולה יכולה להיפדות בעודה תמימה.

חילופים בין הלשונות

עיקר התירוץ והמשא ומתן שעליו שווים בשתי הלשונות. אכן, יש בין הלשונות חילופי ניסוח, ואלו החשובים שבהם:

[א]. בתירוץ ר' יוחנן הראשון הובא כי לדעת ר' שמעון אין קדושת הגוף חלה על הנקבה, שכן אינה ראויה להקרבה. כיצד מגדיר ר' שמעון את הבהמות שלא חלה עליהן קדושת הגוף? **בלשון הראשונה** הנוסח הוא: 'כל מידי דלא חזי ליה לגופיה'. **בלשון השניה** הנוסח הוא: 'כל מדעם דלא חזי להקרבה לאלתר'.

חילוף זה שבין הלשונות מקביל לחילוף שהבאנו בסימן י. אמנם, שם נוסח הלשון השניה מעורר קושי שכן הגמרא שם עודנה ב'הוה אמינא' לפני שהוסק כי לדעת ר' שמעון הגדר הוא האם הבהמה ראויה **כעת** להקרבה. לעומת זאת סוגייתנו באה אחר מסקנת הסוגיה הנזכרת, ואין שום קושי בכך שבלשון השניה הובא גדרו של ר' שמעון על פי המסקנא.

[ב]. **בלשון הראשונה** הגמרא מאריכה להביא את דברי ר' שמעון בפירוט, ואילו **בלשון השניה** הגמרא מקצרת וסומכת על המעיין שכבר בקי הוא בשיטת ר' שמעון.

[ג]. ר' חייא בר אבא הקשה על תירוץ ר' יוחנן, הלא ר' שמעון מודה כי נקבה שהופרשה לעולה אינה נפדית. רחב"א בנה את קושייתו על שתי מקורות: מקור ראשון מכך שדברי ר' שמעון במשנתנו נאמרו לגבי אשם ולא לגבי עולה, ויש סברא לחלק בין אשם לעולה. מקור שני מכך שיש ברייתא מפורשת שנאמר בה כי ר' שמעון מודה במפריש נקבה לעולה שנקבה זו עושה תמורה. **בלשון הראשונה** הובאו שתי המקורות כמקורות שונים שביניהם תיבת 'ועוד'. **בלשון השניה** הובאו שתי המקורות כהמשך אחד, בתחילה הובאה הסברא לחלק בין עולה לאשם, ואחר כך הובא המקור השני כאשר לפניו מקדימה תיבת 'דהא'. כלומר, המקור השני הינו הראיה לכך שיש לחלק מסברא בין עולה לאשם.

חילוף זה הינו רק על פי נוסח הלשון השניה שבשטמ"ק. אכן, רש"י גרס גם בלשון השניה את שתי המקורות כמקורות שונים שביניהם מפרידה תיבת 'ועוד'.

[ד]. סגנון הסברא מדוע מודה ר' שמעון לגבי מקדיש נקבה לעולה [בקושיית רחב"א]: **בלשון הראשונה** נאמר: 'דאיכא שם עולה על אמו'. **בלשון השניה** נאמר: 'דהא קאמר אי בעי פטר נפשיה בעולת העוף'.

אין כאן חילוף משמעות, שכן בסוגיה הקודמת מבואר שסברת 'דאיכא שם עולה על אמו' מבוססת על הדין: 'אי בעי פטר נפשיה בעולת העוף'. אכן יש כאן הבדל סגנון בכך שהלשון השניה טורחת להדגיש את מה שהתבאר בסוגיה הקודמת³⁴⁵. ביטוייה של הלשון הראשונה 'שם עולה על אמו' מתמיה קצת, שכן בסוגייתנו הנידון אינו שם עולה על אמו של וולד, אלא שם עולה על הבהמה המוקדשת עצמה.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה שאין נפקא מינה בכל החילופים שהבאנו.

³⁴⁵ בחלק החידושים נדון שמא בכל זאת יש חידוש בלשון השניה שאינו קיים בלשון הראשונה.

סימן יד [כ ע"ב]

הקדמה

שנינו במשנה כי נחלקו חכמים ור' אליעזר [בן הורקנוס] לגבי דינם של מספר בהמות אשם: תמורת אשם, ולדה, וולד ולדה, אשם שמתו בעליו ואשם שנתכפרו בעליו. לדעת חכמים דין כולן להקרב³⁴⁶, לדעת ר' אליעזר דין כולן למות. במשנה פוצלה מחלוקת זו לשתי בבות שונות: בבא אחת לתמורת אשם וולדה וולד ולדה, ובבא שניה לאשם שמתו בעליו ונתכפרו בעליו. מצריכה הגמרא:

לשון ראשונה	לשון שניה נוסח א	לשון שניה נוסח ב
וצריכא, דאי אשמעינן	[נוסח משוער]	וצריכא, דאי תנא
אשם בהא קאמר רבי	[וצריכא], דאי	תמורת אשם קמייתא
אליעזר ימותו משום	אשמעינן גבי תמורה	הו"א התם הוא דפליגון
דגזר לאחר כפרה אטו	בההיא קאמר ר'	משום דאתו לאחלופי
לפני כפרה אבל גבי	אליעזר תמות היא	אבל בתרייתא אימא
תמורת אשם ולד	וולדותיה משום דאתי	לא, אהכין תנא
תמורתה אימא מודי	לאיחלופי אבל אשם	בתרייתא. ואי תנא
להו לרבנן, ואי	שכפרו בעליו דלא אתי	אשם שמתו בעליו
אשמעינן התם בהא	לאיחלופי אימא מודה	הו"א בהדא אמר ר'
קאמרי רבנן אבל גבי	להו לרבנן, ואי	אליעזר משום דלא
אשם מודו ליה לר'	אשמעינן התם בההיא	מחלפן אבל תמורת
אליעזר, צריכא.	קאמר ר' אליעזר, אבל	אשם מחלפן אימא לא,
	גבי תמורה מודי להו	אהכין תנא תמורת
	לרבנן, צריכא.	אשם.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: מנוסח 'ס'א' ברש"י משמע שכן היה כתוב ברוב הספרים. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות הלשון הראשונה ולשון שניה נוסח א: רש"י.

מקורות הלשון הראשונה ולשון שניה נוסח ב: רגמ"ה, שטמ"ק.

מקורות הלשון השניה נוסח א: תוס' ד"ה בדמיה, נוסח 'ס'א ברש"י בשם 'קצת ספרים' [ניתכן שבאותם ספרים היתה כתובה אף הלשון הראשונה], תוס' אחרות בשטמ"ק אות ג ואות כ, וכן משמע מדבריהם בשטמ"ק אות יד.

את הלשון השניה נוסח א שחזרתי על פי המקורות הנזכרים, כאשר את הסגנון והניסוח לקחתי מהלשון הראשונה. אפשר שנכון יותר לקחת את הסגנון והניסוח של הלשון השניה נוסח ב. מהשוואה לשאר ה'לישנא אחרינא' במסכת מסתבר כי אף אחת מן האפשרויות אינה מדוייקת, שכן ל'לישנא אחרינא' שהייתה בידי רש"י ותוס' יש סגנון עצמאי, לא כלשון הרווחת ולא כלישנא אחרינא' של רגמ"ה ושטמ"ק.

³⁴⁶ לדעת תנא קמא יקרבו כנדבת ציבור ולדעת ר' אלעזר [בן שמוע] יקרבו לעולת יחיד לשם בעליו של האשם.

פירוש הלשוניות

סוגייתנו מסבירה מפני מה הוצרכה המשנה להשמיענו את מחלוקתם של ר' אליעזר וחכמים בשתי הבהבות, ומדוע לא יכלה המשנה ללמדנו את המחלוקת רק באחת מן הבהבות ולסמוך על כך שבין מעצמנו כי הוא הדין לחברתה. בכל לשון נאמרה צריכותא שונה בין שתי הבהבות שבמשנה. דרך כל צריכותא היא להסביר מדוע באחת מן הבהבות יש טעם מיוחד לנקוט כאחת מן הדעות, אשר מחמתו הוצרכה המשנה להשמיענו כי מחלוקתם של חכמים ור' אליעזר תקפה בין בבבא זו ובין בחברתה.

בלשון הראשונה נאמר כי בבבא השניה – אשם שמתו בעליו או שכפרו בעליו – יש טעם מיוחד לנקוט כדעת ר' אליעזר הסובר כי דין הבהמה למיתה, והטעם הוא שיש לגזור לאחר כפרה משום לפני כפרה. כלומר, אם ננקוט כדעת חכמים שאשם זה ירעה עד שיסתאב ויפלו דמיו לנדבה, יש לחוש שמא יעשו כן לאשם המיותר אף לפני שהתכפרו הבעלים בחבירו³⁴⁷.

בלשון השניה נוסח א נאמר כי בבבא הראשונה – תמורת אשם ולדה וולד ולדה – יש טעם מיוחד לנקוט כדעת ר' אליעזר הסובר כי דין הבהמה למיתה, והטעם הוא שאם ננקוט כדעת חכמים שדין הבהמה לרעיה יש לחוש שמא יתחלפו לבעל הקרבן שתי הבהמות ובטעות ישלח לרעיה [עד שתסתאב ויפלו דמיה לנדבה] את בהמת האשם הכשרה ויקריב במקומה את בהמת התמורה³⁴⁸.

בלשון השניה נוסח ב נאמר כי בבבא הראשונה – תמורת אשם ולדה וולד ולדה – יש טעם מיוחד לנקוט כדעת חכמים הסוברים כי דין הבהמה לרעיה, והטעם הוא שאם ננקוט כדעת ר' אליעזר שיש על הבהמה דין מיתה יש לחוש שמא יתחלפו לבעל הקרבן שתי הבהמות ובטעות ימית את בהמת האשם הכשרה במקום את תמורתה.

לכל הגרסאות, מאחר שהבהבות אינן שוות זו לזו, הוזקקה המשנה להשמיענו כי נחלקו חכמים ור' אליעזר בכל האופנים.

נפקא מינה בין הלשוניות

בחלק החידושים יתבאר כי לדרך הרגמ"ה קיים הבדל בין הלשוניות מהו טעמו של ר' אליעזר, ואף יוסבר שם כי תתכן נפקא מינה הלכתית בין הטעמים השונים בשיטת ר' אליעזר. אכן אין נפקא מינה למעשה מאחר שאין הלכה כר' אליעזר.

קיימת גם נפקא מינה בין הלשוניות מהי הדעה ה'פשוטה' ומהי הדעה ה'מחודשת'. לפי הלשון הראשונה וכן לפי הלשון השניה נוסח א הרי דעת חכמים היא הדעה הפשוטה, ודעתו של ר' אליעזר הינה חידוש משום גזירה דרבנן או משום טעם אחר, ולפי הלשון השניה נוסח ב להיפך.

דיון בלשוניות

בלשון השניה נוסח ב נאמר כי לפי ההוא אמינא קיימת סברא מיוחדת לגבי תמורת אשם וולדותיה שאף אם דינם למיתה, יש לחוש שמא ימית את בהמת האשם, ומחמת כן נקבע כי דין הבהמה לרעיה ולא למיתה. דרך זו קשה להבנה. שכן, אם דין הבהמה למיתה, היאך שייך לומר שתרעה עד שתסתאב

³⁴⁷ הגזירה משום לפני כפרה שייכת בעיקר באשם שכפרו בעליו, ומה נאמר באשם שמתו בעליו? גזירה משום לפני מיתה, שמא יטעה לומר שכל אשם שנפל בו מום דינו שיקנו בדמיו עולה, או גזירה משום 'אשם שכפרו בעליו' לפני כפרה [כלומר, אשם אשר בעליו הפריש אשם נוסף, ויש לחשוש שמא יקריב אחד מן האשמות לעולה לפני שיקריב את חבירו לאשם].

³⁴⁸ א. נראה כי כאשר המיר בזכר הגזירה הינה שמא יקריב את התמורה עצמה לאשם, וכאשר המיר בנקבה הגזירה היא שמא יקריב את דמיה לאשם. וראה בתוס' אחרות שלפי ההוא אמינא בסמוך שתמורת אשם לפני כפרה ראויה להקרב אשם [לשיטת תוס' אחרות], הגזירה כאן הינה רק משום ייעוד האשם עצמו לעולה ולא משום ייעוד תמורתה לאשם.

ב. מפשטות הגמרא ודברי רש"י היה ניתן להבין כי החשש שייך גם בוולד תמורה, אכן תוס' ד"ה בדמיהן כתבו שהחשש שייך רק בתמורה עצמה, ואילו ולדה נאסר ממילא מחמת דיחוי אמו.

ג. מדוע חשש התחלפות הבהמות שייך רק כאשר דין הבהמה לרעיה ולא כאשר דין הבהמה למיתה? רש"י פירש כי מכיון שגם הבהמה שאינה קרבה עומדת להקרבה [על ידי דמיה] שוב לא איכפת לבעלים שיתחלפו הבהמות. לכאורה ניתן גם לפרש שמדובר באדם שכן איכפת לו אלא יש לחוש להחלפה כיון שדין שתיהן להקרבה [אחת להקרבה בעצמה והשניה להקרבה על ידי דמיה]. פירוש נוסף, אם דין הבהמה למיתה הרי כבר מתה תוך כמה ימים ואין לחוש שתתחלף, מה שאין כן בהמות העומדות לרעיה והקרבה יכולות לשהות משך זמן בחיים לפני שיקיימו את דינן, ובזמן זה יכולות הן להתחלף.

ויפלו דמיה לנדבה, הלא מבטלים את דינה האמיתי של הבהמה שהוא למיתה. וכן קשה היאך יחול פדיונה נגד דין התורה, וצ"ע.

סימן טו [כ ע"ב]

הקדמה

נחלקו חכמים ור' אליעזר במשנה האם דין תמורת אשם למיתה או לרעה. הגמרא תדון כעת האם דברי ר' אליעזר וחכמים אמורים לפני שהתכפרו הבעלים באשם או לאחר מכן, ומה דינו של הוולד בכל אחד מן המקרים.

תחילת הגמרא

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבון מחלוקת לאחר כפרה אבל לפני כפרה דברי הכל הוא עצמו יקרב אשם. אמר רבא שתי תשובות בדבר חדא דאין אדם מתכפר בדבר הבא בעבירה, ועוד התני רב חנניא לסיועי לר' יהושע בן לוי דאמר ולד ראשון קרב ולד שני אינו קרב.

לשון ראשונה

אלא אי איתמר הכי איתמר אמר רב נחמן אמר רבה בר אבון מחלוקת קודם כפרה אבל לאחר כפרה הוא עצמו קרב עולה. והתני רב חנניא לסיועי לר' יהושע בן לוי, קשיא.

לשון שניה

אלא אימא יביא בדמיו עולה. איכא דאמרי אמר רב נחמן אמר רבה בר אבון מחלוקת לפני³⁴⁹ כפרה וכו' [והתני רב חנניא כו' אלא אימא יביא בדמיו עולה]³⁵⁰.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רמב"ם (תמורה פ"ד ה"ד). בכתבי היד: כל כתבי היד. מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רגמ"ה; שטמ"ק. [בשטמ"ק א ציין כי המקור בו נכתב "לישנא אחרינא..."], הינו 'בקצת ס"י'.]

³⁴⁹ לפני. 'קודם': שב.

³⁵⁰ שב מחק את התיבות 'אלא אימא יביא בדמיו עולה' מתחילת הלישנא אחרינא, והוסיף את המוסגר כאן. מסתבר שכתב את ההוספה רק בשעה שמחק את התיבות המקבילות שבתחילת הלישנא אחרינא. ברגמ"ה מוכח כי שני המופעים נכונים. רגמ"ה ציטט תיבות נוספות מן הלישנא אחרינא, ובחלקן משמע שבנוסח הלישנא אחרינא יש מעט שינויי סגנון מן הנוסח שלפנינו. קשה להפריד בין ציטוטי רגמ"ה ובין פירושו, ולפיכך לא העתקנו שינויים אלו.

פירוש הלשונות

בשתי הלשונות מוצגים דברי רב נחמן בשני אופנים: אופן ראשון שמחלוקתם של חכמים ור' אליעזר נאמרה דווקא לאחר שהתכפרו הבעלים, ואופן שני שמחלוקתם של חכמים ור' אליעזר נאמרה דווקא לפני שהתכפרו הבעלים. **בלשון הראשונה** האופן הראשון הינו הוה אמינא שנדחתה והאופן השני הינו מסקנה. **בלשון השניה** לא נדחה האופן הראשון לגמרי³⁵¹, אלא מובא האופן השני כ'איכא דאמרי'.

מה דינו של וולד התמורה במקרה בו לא נחלקו חכמים ור' אליעזר? לדעת רב נחמן באופן הראשון, לא נחלקו ר' אליעזר וחכמים לפני כפרה אלא דין הולד ליקרב בעצמו לאשם³⁵². לדעת רב נחמן באופן השני, לא נחלקו ר' אליעזר וחכמים לאחר כפרה אלא דין הולד ליקרב בעצמו לעולה³⁵³. בשתי הלשונות רבא מקשה שתי קושיות על דברי רב נחמן שבאופן הראשון וקושיה אחת על דברי רב נחמן שבאופן השני. **בלשון הראשונה** דוחה הגמרא מכח הקושיות את דברי רב נחמן שבאופן הראשון ואילו על דברי רב נחמן שבאופן השני מסיקה הגמרא 'קשיא'. **בלשון השניה** דוחה הגמרא מכח הקושיות את דברי רב נחמן שבשני האופנים, ובכל אחד מן האופנים אומרת הגמרא שבמקרה בו לא נחלקו חכמים ור' אליעזר מוסכם כי דין הולד לרעות עד שיסתאב ויביאו בדמיו עולה.

סיומה של הלשון השניה לאופן הראשון מחודש. משמע שהגמרא מסיימת את התייחסותה לאופן הראשון באומרה שלפני כפרה דברי הכל יביא בדמיו עולה. דהיינו, לשיטת חכמים בין לפני כפרה ובין לאחר כפרה יביא בדמיו עולה [- עולת נדבה], ולשיטת ר' אליעזר לפני כפרה יביא בדמיו עולה ולאחר כפרה ימות. חלוקתו של ר' אליעזר כאן אינה תואמת ליסודות סוגייתנו בגמרא ומפרשיה, ודורשת היא הסבר מחודש.

נראה שמחמת כן מחק רא"פ את התיבות שבסיום האופן הראשון 'אלא אימא יביא בדמיו עולה'. אם כי בכך השאיר לנו רא"פ את הלשון השניה מקוטעת, בלא שנדע להיכן לקשר את ה'איכא דאמרי'.

שמה ניתן לפסוע בדרך חדשה ולהציע כי בתירוץ הגמרא לאופן הראשון אין דברי רב נחמן מתייחסים למחלוקתם של חכמים ור' אליעזר אלא למחלוקתם של חכמים ור' אלעזר, וחידש רב נחמן כי לפני כפרה מודים חכמים לר' אלעזר שיביא בדמיו עולה ולא נדבה. טעם החילוק ייתכן שלפני כפרה עדיין הוולד נחשב כמיועד לדמי אשם לכפרת בעליו, ולכן אף שמקריבים אותו לעולה קרב הוא לשם בעליו. מה שאין כן לאחר כפרה סוברים חכמים שכבר פקעה הזיקה שבין הוולד לבעליו, ולפיכך יקרב כנדבת ציבור. ראה בסוף הסימן הבא דברים ברוח דומה.

נפקא מינה בין הלשונות

דיני וולד תמורת אשם

מסקנת הלשון הראשונה הינה כי לדעת חכמים [שהלכה כמותם] הרי לפני כפרה דין הולד לרעות עד שיסתאב ויביאו בדמיו עולה ואילו לאחר כפרה דין הולד להקרב בעצמו לעולה, [אכן הגמרא מסיקה על כך 'קשיא']. דעת הלשון השניה לפי שני האופנים, כי לדעת חכמים הרי בין לפני כפרה ובין לאחר כפרה דין הולד לרעות עד שיסתאב ויביאו בדמיו עולה.

הרמב"ם פסק כלשון הראשונה, ואלו דבריו (תמורה פ"ד ה"ד): "ולד תמורת האשם וולד ולדה עד סוף העולם ירעו עד שיפול בהם מום וימכרו ויפלו דמיהן לנדבה, ואם ילדה זכר אחר שהקריב אשמו הולד עצמו יקרב עולה". ביארו המפרשים כי דעת הרמב"ם לפסוק כפי שהסיקה הגמרא אליבא דרב נחמן אף על פי שהגמרא הקשתה על דבריו, מכיוון שהכלל הוא שכאשר הגמרא מסיקה 'קשיא' על דברי אמורא, אין כוונתה לדחות את דבריו מהלכה. יש שהוסיפו עוד כי קושיית הגמרא מתייחסת רק למה

³⁵¹ היינו שלא נדחה בסגנון 'אלא אי איתמר הכי איתמר', אלא בסגנון 'אלא אימא'.

³⁵² לדעת חכמים דר' אלעזר בדף יח ע"ב, כאשר האם אינה ראויה להקרבה חל דיחוי אף על הוולד. נחלקו אמוראים שם מה הדין כאשר ההקדש הראשון היה ראוי להקרבה. המחלוקת שם הינה לגבי וולד תמורת עולה, ונראה שיש להעתיקה אף לעניינינו לגבי וולד תמורת אשם. דהיינו, האופן הראשון בדברי רב נחמן בסוגייתנו, המכשיר את וולד תמורת אשם להיקרב לאשם, תואם לשיטת תלמידו רבא לעיל, המכשיר את וולד תמורת עולה להיקרב לעולה. ונראה שזו כוונת תוס' אחרות בשטמ"ק ב סוף אות ג.

³⁵³ מלשון הגמרא והרמב"ם 'יקרב עולה' משמע שמודים חכמים לר' אלעזר בין בכך שהוולד יקרב בעצמו, ובין בכך שיקרב עולת יחיד ולא נדבת ציבור. לביאור העניין עיי' בסימן הבא.

שאמר רב נחמן לפי שיטת ר' אליעזר ולא למה שאמר רב נחמן לפי שיטת חכמים³⁵⁴, ומכיוון שהלכה כחכמים אין הקושיה מפקפקת כלל את דברי רב נחמן הנוגעים להלכה (אור שמח שם).

הראב"ד השיג על פסק הרמב"ם לגבי ולד שנולד לאחר הקרבת האשם וכתב: "א"א, זה אין לו שורש, מאי שנא ממפריש נקבה לעולה וילדה זכר שירעה ויביא בדמיו עולה, אף זה אף על פי שדמי אמו עומדין ליקרב עולה הולד לא יקרב עולה". יתכן כי גירסת הראב"ד היתה כלשון הראשונה וסובר הוא כי מאחר שהסיקה הגמרא 'קשיא' נדחו דברי רב נחמן. יתכן גם כי גירסת הראב"ד כלשון השניה שמפורש בה כי הולד אינו קרב עולה אלא ירעה עד שיסתאב ויפלו דמיו לעולה. בין כך ובין כך קשה מפני מה דן הראב"ד מסברא ולא הזכיר כלל את דברי הגמרא.

³⁵⁴ על פי תוד"ה ולד.